

Тивончук І. О.,

д.е.н., професор Національного університету "Львівська політехніка",

Топішко І.І.,

к.е.н., доцент Національного університету "Острозька академія"

Топішко Н.П.,

ст. викладач Національного університету "Острозька академія"

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Розглядаються актуальні питання вдосконалення пенсійної системи і розробки державної політики щодо пенсійного забезпечення.

The pressing questions of perfection of the pension system and development of public policy are examined in relation to the pension providing.

Актуальність проблеми. Система соціального забезпечення, що діє в Україні, не є ефективною, не відповідає вимогам часу і потребує реформування. Метою реформ є перехід до страхової соціальної системи та зближення її із системами соціального забезпечення розвинутих країн.

Ступінь розробки проблеми. Процес реформування пенсійної системи вже розпочався. Розробляється адекватна законодавча база, проведено реорганізацію органів, що здійснюють соціальне забезпечення. Над різними аспектами даної проблеми працюють такі вчені, як М.Д.Бойко, С.М.Синчук, В.М.Бурак, Б.І.Сташків, Б.Надточий, М.Пап'єв та ін. Проте потребують удосконалення концептуальні та законодавчо-нормативні засади нової системи, механізм розробки і впровадження окремих програм соціального страхування (медичного, пенсійного, у разі нещасного випадку тощо). Необхідно запровадити механізм перерозподілу фінансової відповідальності по соціальному страхуванню громадян України між державою, роботодавцями і працівниками.

Мета статті. Виявлення проблем пенсійного забезпечення в Україні та пошук шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Чинна система пенсійного за-

безпечення побудована на принципі використання механізму перерозподілу нагромадженого державного пенсійного бюджету, розмір якого визначається рівнем доходів працюючих та їх внесками до Пенсійного фонду. Проте величина пенсії недостатньо враховує внесок кожного працівника у створення національного доходу протягом усього трудового стажу. Визначення розміру пенсії ґрунтується переважно на зрівняльному принципі і не здійснює стимулюючого впливу на трудову активність зайнятих у суспільному виробництві. Рівень пенсії до попередньої заробітної плати (коефіцієнт заміщення) є низьким (табл.1, рис.1).

Таблиця 1

Співвідношення між середньою пенсією, що призначається відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення”, та середньою заробітною платою працівників, зайнятих в економіці України у 2000-2007 рр.¹

Роки	Середня зарплата (грн.)	Середня пенсія*	Співвідношення між середньою пенсією і середньою зарплатою, %	Індекс інфляції	Кумулятивний приріст інфляції	Пенсія 2007р. в цінах 2000 р.
2000	230	68,9	30,0	100	100	68,9
2001	311	83,7	26,9	106,1	106,1	78,9
2002	376	122,5	32,6	99,4	105,5	116,1
2003	462	136,6	29,6	108,2	114,1	119,7
2004	590	182,2	30,9	112,3	128,2	142,1
2005	806	316,2	39,2	110,3	141,3	223,8
2006	1041	406,8	39,1	111,6	157,7	258,0
2007	1351	478,4	35,4	116,6	183,9	260,1

* з урахуванням компенсаційних виплат і цільової допомоги.

**Кумулятивний приріст інфляції – добуток індексів інфляції за період, що складаються із зазначених років: $KPI = ((I_n / 100) * (I_{n+1} / 100) + ... + (I_{n+m} / 100) * 100) - 100$

¹Розраховано за : [1, С. 26, 391, 396]

Рис. 1. Співвідношення між середньою пенсією та середньою зарплатою за 1991-2007 рр. (%)

В Україні середня зарплата і пенсія є невеликими. Їх періодичне підвищення фактично лише відшкодовує рівень інфляції. Визначення розміру пенсії із врахуванням кумулятивного приросту інфляції показує, що інфляційна складова пенсій 2007 р. у цінах 2000 р. складає майже 218,3 грн., або 54,4% (табл. 1). Це означає, що у 2005-2007 рр. величина реальної пенсії майже не змінилася.

Ситуацію щодо виплати пенсій із солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні варто порівняти з практикою інших країн. Так, у США, де діє потужна накопичувальна система, для солідарної пенсійної системи коефіцієнт співвідношення між середньою пенсією і середньою зарплатою є диференційованим. Він становить 90% для неодружених пенсіонерів із низькими попередніми заробітками, для пенсіонерів із середніми заробітками – 46% та 26% для високооплачуваних [2, с.20].

Низький рівень пенсій із солідарної системи перевів значну частину українських пенсіонерів за межу бідності. Середній розмір пенсії у Львівській області, як і по Україні, невисокий (табл. 2). Існує нічим не обґрунтована диференціація пенсій з тяжінням до завищення її державному апарату.

Таблиця 2
Середній розмір місячної пенсії по Львівській області у 2000-2006 рр. (грн.)¹

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006

Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах соціального захисту у т.ч.пенсіонерам, які отримують пенсії згідно із законами:	63,59	77,45	115,99	128,98	168,01	306,28	391,45
“Про загальнообов’язкове державне пенсійне забезпечення”	-	-	-	-	167,88	302,05	384,47
“Про пенсійне забезпечення”	62,21	75,77	114,39	126,92	101,47	271,74	341,73
“Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”	104,96	112,56	145,34	143,11	164,09	320,31	608,77
“Про державну службу”	140,60	189,26	232,30	284,49	522,37	628,97	838,29
“Про прокуратуру”	286,44	352,38	573,26	887,37	1187,67	1331,17	1639,38
“Про статус народного депутата України”	466,67	1110,00	1310,00	1330,00	2030,00	2290,00	14270,00
“Простатус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”	212,95	222,63	237,28	252,06	265,32	362,71	842,50

Джерело: [3, С.312]

Внаслідок несприятливої демографічної ситуації, спричиненої старінням нації, зростає навантаження на бюджет Пен-

сійного фонду. Припустимими параметрами співвідношення працюючих і пенсіонерів вважають 2:1. В Україні цей показник становить 1:1.

Старіння нації притаманне майже всім розвинутим країнам світу. Тому пенсійні системи постійно удосконалюються. Більшість країн використовує трьохрівневу пенсійну систему з накопичувальними пенсійними рахунками. На першому рівні функціонує перерозподільна солідарна система соціальної допомоги із деякою диференціацією пенсій залежно від трудового стажу. Джерелами фінансування є державний Пенсійний фонд. Виплати із загальнообов'язкового Пенсійного фонду є головним джерелом доходу пенсіонерів, які мали низький рівень заробітної плати протягом трудового періоду, суттєвим доходом для працівників із середньою заробітною платою і незначним для високооплачуваних. На другому рівні діє система загальнодержавного обов'язкового пенсійного страхування. Держава зобов'язує найманих працівників сплачувати обов'язкові пенсійні внески на накопичувальні пенсійні рахунки працівників у недержавні пенсійні фонди. Другий рівень дає несуттєві доходи для низькооплачуваних працівників і більші для середньота високооплачуваних. Третій рівень представлений системою добровільного приватного пенсійного страхування. Бажаючи можуть робити добровільні відрахування від доходу для накопичення сум на страхових рахунках страхових компаній. Цей рівень є важливим джерелом доходів для високооплачуваних працівників і несуттєвим для низько- і середньозабезпечених.

Недержавна система пенсійного забезпечення має чотири основні форми:

- забезпечення через відкриття спеціальних пенсійних рахунків у банках;
- забезпечення шляхом участі у відкритих пенсійних фондах, які засновуються і управляються спеціалізованими компаніями (наприклад, компаніями з управління активами) і не мають власних органів управління;
- забезпечення шляхом страхування життя у страхових компаніях з укладанням відповідних договорів страхування;
- забезпечення через створення та участь у трастфондах.

У світі застосовуються також інші форми, за яких не створюються пенсійні фонди. Наприклад, забезпечення працівників за рахунок власних фондів підприємств. Однак вони не мають суттєвого поширення. Використовуються також змішані системи пенсійного забезпечення. Ступінь поширення індивідуалістичної пенсійної системи залежить від рівня розвитку

державної системи пенсійного забезпечення. У тих країнах, де існує традиційно сильний захист населення з боку держави (наприклад, Австрія, Швеція), вони не набули широкого застосування. У той час як у США майже 40% зайнятих є учасниками недержавних пенсійних фондів. Досить поширена ця система і в інших країнах Європи. Разом з тим, при всій своїй важливості недержавна пенсійна система є доповненням до системи державного пенсійного страхування. За даними обстеження, проведеного Управлінням соціального забезпечення США, у 173 країнах світу діє 221 пенсійна система, з яких 139 є солідарною системою і виплата пенсій залежить від сплачених у минулому внесків та трудового стажу. У шести країнах не функціонує жодної організованої державою пенсійної системи.

Пенсійна система України поступово переводиться на страхові засади організації, запроваджується трирівнева система. В основу реформування покладено принцип поступового доповнення чинної солідарної системи додатковим обов'язковим та добровільним страхуванням на основі накопичення страхових внесків та індивідуальних рахунках. Солідарна система є традиційною, відпрацьованою, за рахунок масштабу відносно дешевою в управлінні.

Разом з тим солідарна система має низку недоліків. Перерозподіл доходів викликає у суспільстві додаткову політичну напругу. Вона більш чутлива до вікової структури населення. При зростанні числа пенсіонерів на працюючих покладається все більший тягар. Він здійснює, у деякій мірі, дестимулюючий вплив на ринок праці, тому що на ефективність функціонування ринку праці впливає багато чинників, у т.ч. загальна збалансованість податків, страхових зборів і соціальних допомог. Під час економічних спадів скорочуються надходження до пенсійної системи. Фінансовий стан солідарної системи залежить від ефективності адміністративних механізмів суспільства, у т.ч. здатності солідарної системи акумулювати і раціонально витрачати нагромадження. В Україні внаслідок низької відповідальності суб'єктів економічної діяльності, значної тінізації економіки тягар сплати пенсійних внесків перекладається на законотворчих громадян.

Основою реформування системи обов'язкового державного пенсійного страхування (перший рівень) повинно стати збільшення надходжень до Пенсійного фонду та скорочення невиправданих видатків за його рахунок. Для цього потрібно провести розмежування джерел виплат, звільнити Пенсійний фонд від виконання невласливих йому функцій. Розмежування

дозволить зменшити видатки та розмір страхового збору, розширити базу оподаткування. Останнє зменшить податковий тиск на фонд оплати праці і знизить потребу в приховуванні його. На нашу думку, необхідно змінити підхід до призначення пільгової пенсії. Застосовується надто широкий перелік професій, що дають право на неї.

Реформування чинної солідарної пенсійної системи повинно бути пов'язане не тільки з пошуком шляхів скорочення видатків Пенсійного фонду, а й напрямків збільшення надходжень до нього. Чинний порядок справляння зборів до Пенсійного фонду має певні недоліки, що призводить до уникнення їх сплати. Було б доцільно встановити єдиний порядок сплати платежів на пенсійне страхування для всіх галузей економіки без надання пільг для окремих з них. Застосування системи пільг обмежує надходження до Пенсійного фонду і лягає тягарем на інших громадян. Збитковою для Пенсійного фонду є також система спрощеного оподаткування (єдиного податку, фіксованого податку).

Однією з проблем реформування пенсійної системи є визначення оптимального розміру відрахувань. На сьогодні він дорівнює 32% фонду оплати праці. Разом із відрахуванням із заробітної плати працюючих на рівні 1-2% сума внесків становить 33-34% фонду оплати праці. При зростанні фонду оплати праці зростають і абсолютні розміри відрахувань до Пенсійного фонду. Цей рівень вважається достатнім для виплати пенсій у встановлених розмірах. Його підвищення є обтяжливим для нашої економіки.

Формування та функціонування накопичувальної системи індивідуальних пенсійних рахунків ґрунтується на персоналізованому обліку внесків у систему обов'язкового державного пенсійного страхування. Вона враховує залежність розміру пенсій від трудового стажу, вдале інвестування пенсійних внесків громадян та безпосередню їх участь у формуванні майбутньої пенсії.

Окрім страхових внесків, джерелом формування пенсійних активів будуть також суми отриманого доходу від інвестицій, розміщення коштів на депозитних рахунках банківських установ, операцій з цінними паперами. Всі ці напрями інвестицій пов'язані із значним ризиком. Формування накопичувальної системи без серйозних змін у грошово-кредитній, банківській, податковій політиці, глибокої розробки нормативно-правових основ діяльності може призвести до чергового пограбування людей. Вимогами до інвестування пенсійних коштів повинні бути: безпека, ліквідність, диверсифікація інвестування у за-

безпеченні (сек'юритизовані) цінні папери, оптимальний дохід. Інвестиції в проекти з високим ступенем ризику не повинні складати більше 5% портфелю пенсійного банку. Необхідно також продумати механізм захисту пенсійних заощаджень в системі другого рівня від інфляції, впливу економічних криз. Визначення частки кожного застрахованого в інвестиційному доході повинно проводитися щомісячно у відповідності до суми страхових внесків. З метою врахування інфляційних процесів страхові внески необхідно коригувати на офіційно встановлений її індекс. На підставі сумування обох частин підрахунку можна встановити розмір пенсійного активу застрахованого.

Механізм функціонування накопичувальних індивідуальних пенсійних рахунків є базою для організації третього рівня пенсійного страхування. В Україні вже існує ряд недержавних пенсійних фондів. Потрібні державні гарантії щодо стабільності функціонування цієї системи. Необхідно забезпечити ефективний державний нагляд за діяльністю компаній з управління недержавними пенсійними фондами та самими фондами.

Висновки. Отже, реформування пенсійної системи в Україні є нагальною потребою. Це стосується, перш за все, структурно-організаційних та управлінських складових. Перехід від розподільчо-солідарної пенсійної системи до накопичувально-індивідуальної дає можливість адаптувати її до ринкових умов, забезпечити резерви швидкого економічного зростання, стабілізацію фінансової системи, посилювати мотиваційний механізм економіки, підвищити стандарти пенсійного забезпечення. Проте процес реформування повинен бути еволюційним, добре продуманим, скоординованим із реформами в інших сферах, особливо грошово-кредитній, банківській, податковій, соціального страхування.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К.: Консультант, 2007. – 550 с.
2. Яценко В., Вінер М. Як створити трирівневу пенсійну систему в Україні // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 1. – С. 18-24.
3. Соціально-економічний розвиток Львівщини у 2006 р. Стат. зб. – Львів: Держкомстатистики, 2007. – 70 с.
4. Волощук Г.О., Пасічник Ю.В., Прямухіна Н.В. Фінансові фонди соціального спрямування в Україні: бюджетні, страхові, пенсійні: Навч. пос. – К.: ЦНЛ, 2004. – 184 с.
5. Жарікова Л.О. Засідання "круглого столу" з представниками банків // Вісник Пенсійного фонду України. – 2006. – № 11. – С. 30.